

Системний підхід у діяльності психологічної служби щодо попередження насильства, булінгу в освітньому середовищі

Серед найбільш актуальних проблем, які потребують скоординованості зусиль всіх освітянських структур, центрів соціальних служб, ювенальної превенції, поліції, батьківської громадськості, фахівців психологічної служби, є створення безпечного освітнього середовища, забезпечення системної роботи з питань протидії агресії, насильству, булінгу над дітьми.

Науковці та практики наголошують, що першочерговою проблемою, яка потребує розв'язання є низький рівень культури безпечної поведінки та ненасильницької взаємодії у дітей шкільного віку.

Серед причин такої проблеми називають відсутність ефективного й системного підходу в закладах освіти щодо попередження і реагування на прояви насильства та булінгу (цькування), недостатньо ефективний психологічний супровід учасників освітнього процесу. Це, своєю чергою, загострює потребу у посиленні уваги практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти щодо пошуку ефективних форм та методів забезпечення системної ефективної психологічної підтримки учасників освітнього процесу у протидії насильству й булінгу.

Необхідно зазначити, що щорічний аналіз діяльності фахівців психологічної служби, який здійснює Обласний навчально-методичний центр психологічної служби засвідчує, що превентивних заходів фахівцями психологічної служби в закладах освіти проводиться чимало. Але для підвищення ефективності профілактичної роботи в цілому, важливо опиратися на діагностичну основу, результати моніторингових досліджень, вивчення особливостей ставлення здобувачів освіти до зазначених вище проблем в освітньому й молодіжному середовищі; з'ясування питань відповідності потребам учнів форм та методів превентивної роботи.

Ми стурбовані виявленою гострою проблемою насильства й булінгу в нашій області. Так за результатами дослідження, проведеного у лютому-березні 2021 р. серед учнів 9-11-х класів методистом обласного навчально-методичного центру психологічної служби Пастух Л.В. та методистом науково-методичного центру організації наукової роботи та моніторингових

досліджень Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти Кучеруком А.В., було виявлено: жертвами булінгу вважають себе 2336 старшокласників, що на 89 випадків більше, ніж у попередньому дослідженні, проведеному у 2019 р.

Найгостріша ситуація із психологічним булінгом: його жертвами вважають себе 1162 старшокласники; кібербулінг – 680 респондентів; фізичний булінг – 494.

Необхідно зазначити, що протягом останнього періоду особливої актуальності набирає проблема попередження Інтернет-ризиків та кібербулінгу. Цифрове середовище, зокрема мережа Інтернет, є не лише важливим джерелом інформації, але й способом комунікації, який нівелює перепони для спілкування. Через глобальний вплив COVID-19 діти проводять дедалі більше часу в Інтернеті та у зв'язку з цим можуть зазнавати різноманітних ризиків: залякування, переслідування, домагання, онлайн-вербування для вчинення злочинів, участь в екстремістських політичних чи релігійних рухах, комерційна експлуатація, небезпечні Інтернет-челенджі, «групи смерті» тощо.

Як зазначається у листі МОН України від 10.03.2021 р. № 1/9-128 «Рекомендації для проведення додаткових профілактичних заходів закладами освіти серед дітей та інформування батьків щодо компетентностей безпечної поведінки в цифровому середовищі», право дитини на безпеку та захист є базовим і поширюється на її життєдіяльність як онлайн, так і офлайн.

Разом з тим, не кожна дитина в Україні володіє достатнім рівнем знань щодо існуючих ризиків в цифровому середовищі та навичками безпечної поведінки в цифровому просторі. Діти мають право отримувати знання й підтримку у використанні цифрового середовища. Надавати таку підтримку є спільною відповідальністю батьків, педагогів, фахівців психологічної служби закладів освіти.

Актуальність приділення уваги означеній проблематиці спричинена й тим, що як показують результати досліджень, 67% дітей зазначають, що стикалися в Інтернеті із залякуванням, цькуванням і матеріалами, які викликали негативні емоції та почуття

(страх, тривогу, сором тощо).

Про гостроту проблеми кібербулінгу свідчать узагальнені результати дослідження, проведеного у 2021 р. Вони засвідчили, що жертвами кібербулінгу вважають себе: 9,5% учнів 9-х класів; 8,3% учнів 10-х класів; 7,4% учнів 11-х класів; всього 680 старшокласників. Для порівняння: у дослідженні, проведеному у 2019 р. визнали себе жертвами кібербулінгу 5,7% учнів 9-х класів; 6,1% учнів 10-х класів; 4,6% учнів 11-х класів, що свідчить про негативну динаміку щодо зростання кількості випадків кібербулінгу серед учнів 9-11 класів закладів освіти області. Зокрема, на 3,8% – серед учнів 9-х класів; на 2,2% – серед учнів 10-х класів; на 2,8% – серед учнів 11-х класів.

Детальніше ознайомитись з методичними рекомендаціями для фахівців психологічної служби системи освіти щодо психологічного забезпечення попередження насильства, булінгу в освітньому середовищі (за результатами аналізу та узагальнення обласного моніторингового дослідження серед учнів 9-11 класів з питань протидії насильству, булінгу в закладах освіти) можна на сайті Хмельницького обласного навчально-методичного центру психологічної служби за покликанням: <https://drive.google.com/file/d/1I6xo56onVhQfUCvO7QdXR9mFz44Fg2g/view>

Беручи до уваги особливості виявлених проблем, фахівцям психологічної служби необхідно забезпечити планування й реалізацію заходів, спрямованих на:

- формування компетентності дітей, батьків і педагогічних працівників з питань психологічних засад безпечної поведінки в цифровому просторі;
- формування нетерпимого ставлення до порушення прав, свобод, безпеки дитини взагалі та в цифровому середовищі зокрема;
- розширення взаємодії і співпраці з поліцією, кіберполіцією, іншими організаціями, які опікуються означеною проблематикою.

Звертаємо увагу на те, що на допомогу в просвітницькій роботі з педагогами і батьками щодо безпечного користування Інтернетом, Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати посібники, які розміщені за посиланням: <https://mon.gov.ua/>

до 2021/2022 навчального року

gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti

Дослідження показало, що найчастіше зазнають насильства учні через конфлікти у школі з іншими учнями та через відносини на вулиці. Про це повідомили більш, ніж чверть респондентів. Конфлікти в сім'ї займають 3-тю позицію.

Ми стурбовані тим, що орієнтовно 5-та частина респондентів зазначила, що їх не навчали конструктивним способам попередження та розв'язання конфліктів, а більш, ніж 5-й частині старшокласників складно відповісти, що робити у випадках, якщо стануть жертвою чи свідком булінгу. Це може бути свідченням того, що форми і методи, які використовувались у про-світницько-профілактичній роботі, не завжди враховували індивідуальні психофізичні особливості здобувачів освіти та, в більшості випадків, не застосовувались засоби для отримання зворотного зв'язку після проведених превентивних заходів (н-д: рефлексія заняття, заходу; проведення опитування; використання анкет-оцінювання заходу, «відкритий мікрофон»; застосування проєктивних методів для оцінювання інформативності та результативності з використанням шкал, графіків, кольорів, малюнків, незакінченні речення «на сьогоднішньому занятті мені ...»).

Необхідно зазначити, що дослідження виявило такі основні проблеми у попередженні насильства, булінгу в освітньому середовищі:

- замовчування випадків насильства, булінгу керівниками закладів освіти, педагогами, батьками;
- керівники закладів освіти поза межами повноважень, визначених законом, самостійно (або у складі комісії) у школі визначають випадки булінгу;
- схильність жертв агресії та насильства до приховування випадків насильства, булінгу;
- недостатнє розуміння сутності, причин та руйнівних наслідків насильства й булінгу батьками, учнями, педагогами;
- недостатня обізнаність педагогів, батьків щодо порядку дій у разі повідомлення про насильство, булінг;
- відсутність в окремих закладах освіти практичних психологів, соціальних педагогів;
- невідповідність організації профілактичної роботи віковим та індивідуальним особливостям здобувачів освіти;
- низька психологічна й інформаційно-цифрова культура батьків, педагогів, учнів;
- недостатній рівень підготовки у

частини практичних психологів, соціальних педагогів до роботи з означеною проблематики.

Беручи до уваги проблеми у протидії насильства й булінгу та усвідомлюючи його руйнівні наслідки, треба визнати, що виявлені кількісні показники опосередковано вказують на те, що у превентивній роботі закладів освіти є прогалини, які недопустимі в умовах розбудови Нової української школи. Тому профілактична робота управлінців, педагогів-предметників, класних керівників, класоводів, працівників психологічної служби закладів освіти потребує перезавантаження, оновлення, відмови від неефективних, формальних видів діяльності і забезпечення системної роботи з питань попередження та подолання проявів насильства в освітньому середовищі.

Особливої уваги потребує розширення форм і методів роботи з батьками, сім'ями, які потрапили в складні життєві обставини; налагодження більш тісної взаємодії закладів освіти з Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Службами у справах дітей. Оскільки було виявлено, що третя частина учнів старших класів швидше про насильство повідомлять класного керівника, педагогів, директора, заступників директора школи, практичного психолога, ніж батьків.

Отже, фахівці психологічної служби у своїй діяльності з означеного напрямку мають виходити з того, що незважаючи на масштабність і складність проблеми щодо протидії насильства, система освіти має широкі можливості для профілактики цього негативного явища. Її професійний та організаційний ресурс, сфера соціального впливу дозволяють здійснювати комплексний і системний вплив на всіх учасників освітнього процесу з метою формування моделі поведінки, заснованої на взаємній повазі та недопущенні насильства в міжособистісних стосунках, спільній діяльності.

Корисні матеріали щодо запобігання та протидії насильству:

- Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, схвалена Указом Президента України від 25.05.2020 № 195/2020;
- наказ Міністерства освіти і науки України № 1646 від 28.12.2019 року «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.02.2020 за № 111/34394;
- наказ Міністерства освіти і науки від 26.02.2020 № 293 «Про затвер-

дження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»;

- лист Міністерства освіти і науки України від 29.01.2019 за № 1/11-881 «Рекомендації для закладів освіти щодо застосувань норм Закону України щодо протидії булінгу»;

- лист Міністерства освіти і науки України від 20.03.2020 № 6/480-20 «Про план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»;

- лист Міністерства освіти і науки України від 19.05.2020 № 6/645-20 «Щодо діяльності Національної дитячої гарячої лінії»;

- лист Міністерства освіти і науки України від 13.01.2020 № 6/37-20 «Про підвищення рівня педагогічної компетенції щодо запобігання та протидії проявам насильства в закладах освіти»;

- лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2020 № 6/642-20 «Щодо реалізації проєкту»;

- лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)».

Також, рекомендуємо посібники з цього напрямку роботи, схвалені МОН України для використання у закладах освіти:

- «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід». Методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019;

- «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти». Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. – К.: ФОРМ Нічора С.О. – 2020;

- методичний посібник для педагогічних працівників: «Попередження насильства в закладах освіти» – Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки та плавання сім'ї», 2020.

Матеріали щодо запобігання та протидії насильству для практичного використання фахівцями розміщені за покликанням: <https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/informatsijna-baza-psycholohiv-ta-sotsialnyh-pedahohi/najkraschirozrobky-metodyky-treninhy-zhurnaly/>

**Людмила ПАСТУХ,
методистка Хмельницького
ОНМЦ ПС.**